

TULKOTĀJAS UN ZINĀTKĀRAS LASĪTĀJAS SARUNA PAR UKRAIŅU LITERATŪRU

Māra Poļakova,

tulkotāja

Oksana Žabko, Ph. D.,

žurnāla “Akadēmiskā Dzīve” galvenā redaktore

Kopš karadarbības Ukrainā paplašināšanās 2022. gadā Latvijas kultūras telpā būtiski pieaugusi interese par ukraiņu literatūru, līdz nesot ukraiņu vietvārdu un īpašvārdu tulkojuma latviešu valodā pārskatīšanu, atsakoties no formām, kas aizgūtas no krievu valodas. Tomēr līdz žurnāla “Akadēmiskā Dzīve” kārtējā izdevuma sagatavošanai 2024. gada vasarā autore nav atradušas zinātnisku rakstu par ukraiņu literatūras tulkojumiem latviešu valodā, lai gan pretējā virzienā – latviešu rakstnieku darbu tulkojumu Ukrainā – apskats žurnālā *Letonica* ir publicēts jau 2023. gadā¹.

Šis divu autoru sagatavotais mūsdienīgu ukraiņu autoru darbu apskats ir veidots sarunas formā. Tāds bija Māras Poļakovas ierosinājums, un apskata strukturēšanai Oksana Žabko formulēja jautājumus, idejas gūstot izlasītajos ukraiņu literātu darbos. Apskata žanrs ļauj ieskicēt galvenās tēmas, atstājot to zinātniskās izpētes iespēju citiem, savukārt šo darbu tulkošanas raksturojums varētu sniegt jaunas ierosmes dažādu tautu literatūras studiju attīstībai. Apskatā saglabāts Māras Poļakovas izteiksmes stils, kas ir instruments noteiktu emociju paušanai un nodošanai lasītājam.

Oksana Žabko [OŽ]: Tikko Latvijā ir publicēti divi Ukrainas “kultūrdomas vēstneses Eiropā”² Oksanas Zabužko eseju krājumi – “Visgarākais ceļojums” (2023)³ un “Planēta Vērmele” (2024)⁴. Žurnāls “Domuzīme” 2023. un 2024. gada pirmajos numuros⁵ publicējis kāda ukraiņu autora darbu. To tematika – karš, kuru šobrīd pārdzīvojam. Kādas ir kopīgās tendences, kuru ukraiņu literātu darbus Latvijas izdevēji un tulkotāji izvēlas piedāvāt lasītājiem?

Māra Poļakova [MP]: Galvenā kopīgā tendence ir līdzjūtības un šausmu mudināta ķepurošanās līdz notiekošajam: mēģinājumi ieraudzīt karu ukraiņu perspektīvā. Līdztekus iznāk salīdzinoši daudz (ja apmēram piecas grāmatas gadā vispār var nosaukt par “daudz”) ukraiņu autoru un ilustratoru grāmatu bērniem. Tur atlases princips ir cits: tieši karam, šķiet, veltīta ir tikai viena (“Karš, kas mainīja Rondo”); izvēloties pārējās, izdevēji – jo šajā gadījumā patiešām izvēlas izdevēji – novērtē to, cik šīs grāmatas ir skaistas, noderīgas, aizraujošas mazajiem lasītājiem. Man pašai ir vēl otrs mērķis, ko pagaidām gan izdodas realizēt

¹ Pupurs, I. (2023) Latvian Literature in Ukraine: a Brief Overview of its Perception and Interpretation During the Last Hundred Years. *Letonica*, 53, 186–210. https://lulfmi.lv/files/letonica/53/Letonica53_10_Pupurs.pdf (skatīts 11.06.2024.).

² Slava, L. (22.09.2023.) Ukraiņu autore Oksana Zabužko un viņas grāmata “Visgarākais ceļojums”. *Kultūras rondo. LRI*. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/kulturas-rondo/ukrainu-autore-oksana-zabuzko-un-vasinas-gramata-visgarakais-celoj.a181716/> (skatīts 25.08.2024.).

³ Zabužko, O. (2023) *Visgarākais ceļojums*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs.

⁴ Zabužko, O. (2024) *Planēta Vērmele*. Rīga: Neputns.

⁵ Apgalvojums izteikts 2024. gada martā.

tikai interneta žurnālos: tulkojot tekstus, kas nav saistīti ar šo Krievijas jaunāko karu, parādīt Ukrainas literatūras daudzveidību.

OŽ: Kā izlemjat, kurus autorus tulkot?

MP: Visas šīs grāmatas man ļoti patika – un patik. Pēdējos desmit gadus diezgan daudz lasu ukraiņu autorus – tieša, pilnīgi jucekliģi un nesistemātiski – un, protams, atkal un atkal par kādu tekstu esmu sajūsmā. Tādu tekstu ir nesalīdzināmi vairāk nekā publikāciju latviski. Lielākoties, ja teksts man šķiet ļoti labs, cenšos atrast iespēju publicēt tā tulkojumu. Ir bijuši tikai daži izņēmumi: nesen izlasīju dižās Oksanas Zabužko ļoti slavēto jaunās rakstnieces Jūlijas Batkiļinas (*Juliia Batkilina*) pērn iznākušo pirmo romānu *Perehid* (“Pāreja”), un tas man likās ļoti spēcīgs un interesants, tomēr tulkot to šobrīd neuzņemos: daļa varoņu tajā runā krieviski, un man nav laba risinājuma, ko darīt ar šiem krievu valodā rakstītajiem fragmentiem. Arī katarses brīdis romānā saistīts tieši ar kādas varones pēkšņo ierunāšanos nevis krieviski, bet ukrainiski; man pagaidām nav ideju, kā panākt, lai tas tikpat satricinoši nostrādātu tulkojumā. Ir vēl daži labi romāni, kurus netulkoju šī paša iemesla dēļ. Protams, ir teksti, ar kuriem es vienkārši netieku galā, piemēram, Serhija Žadana stingrā formā rakstītā dzeja. Nezinu, ko iesākt ar tekstiem, kuros ir spēcīgas dialekta iezīmes, piemēram, Sofijas Andruhovičas *art deco* romānu *Felix Austria* un Orestas Osijčukas *Abrikosova knyharinja* (“Aprikožu grāmatnīca”); otrajā gan dialekta ir nedaudz mazāk, ar to varētu sākt... un tik tiešām, šis romāns burvīgi iederētos manā privātajā projektā “Pieradināt pie ukraiņu literatūras visplašāko lasītāju loku”.

OŽ: Jūsu pārdomas par Jūlijas Batkiļinas romānu “Pāreja” izgaismo vajadzību meklēt lasītājam saprotamu agresorvalodu. Kādi ir risinājumi?

MP: Esmu vairākkārt praktiski risinājusi problēmu, ko tulkotājam rada ukraiņu un krievu valodas līdzāspastāvēšana tekstā. Serhija Žadana “Džezā pār Donbasu”⁶ tā lielākoties bija necenzētā leksika, un latviešu valodā tā ir tieši tāpat pārņemta; Tamāras Horihas Zērņas

“Meitiņā” krievu valodas bija vairāk par atsevišķiem vārdiem, turklāt frāzes krieviski organiski ieaudās tekstā, tādēļ tur tās marķēju ar citu burtu formu (fontu). Oksanas Zabužko “Planētā Vērmele” frāzes krieviski lielākoties bija īsas, rikojos dažādi: gan rakstiju dažādos transliterācijas paveidos, gan tulkoju, viegli marķējot valodas koda maiņu ar vārdu vai diviem krieviski (transliterācijā). Tomēr Batkiļinas romāns ir pilnīgi cits gadījums: valoda faktiski ir viena no grāmatas varoņiem, tādēļ mainīt tās “identitāti” man nešķiet piemērots risinājums. Līdzīga problēma – dialekta izmantojums oriģināltekstā – daudz apspriesta tulkošanas teorijā; ir skaidrs, ka dialekta izmantošana ir ļoti jaudīgs kultūrkodeksa pārslēgšanas instruments, ar kuru lasītāja apziņā tiek aktivizētas zināšanas daudzos intelektuālos un emocionālos līmeņos. Šķiet, dominē viedoklis, ka pilnībā apmierinoši, proti, panākot oriģinālteksta iespaidam līdzīgu iespaidu, to nav iespējams izdarīt, turklāt te ir savā ziņā ētiska problēma: dialekts oriģināltekstā ir cieši saistīts ar teritoriju, kurā to runā, ar tās vēsturi un visiem tās kultūrkodiem, un tulkojumā izmantot citu dialektu ir kultūrrealitātes viltošana (kā jau tulkošana vispār, tikai vēl krietni lielāka). Praksē, protams, kolēģi rikojas visādi, arī es to esmu darījusi dažādi – izmantojot noteiktu latviešu valodas dialektu, izgudrojot jaunu dialektu ar latviešu valodas dialektu sintēzes palīdzību.

Arī krievu valodas iestarpinājumu tulkošanas problēmu analizējusi mana supertalantīgā ukraiņu kolēģe Jaroslava Striha⁸; īsi rezumējot viņas rakstu: ģeniāla risinājuma nav – katram ir savi trūkumi. Patlaban, tulkojot Oksanas Zabužko *Muzej pokynutyh sekretiv* (“Pamesto noslēpumu muzejs”), iestarpinājumus krieviski atstāju krieviski, tomēr akūti apzinos, ka gados jaunāki lasītāji to uztvers citādi nekā sovjetu

⁷ Horiha Zērņa, T. (2020) *Meitiņa*. Rīga: Dienas Grāmata.

⁸ Strikha, I. (2023) You Say Khorosho, I Say Horrorshow: English Translations of Russian-language Passages in Contemporary Ukrainian-language Literature. *Translation and Literary Multilingualism / Tolkimine ja kirjanduslik mitmekeelsus*, 25 (31–32), 18–38. <https://doi.org/10.7592/methis.v25i31-32.23312>.

⁶ Žadans, S. (2016) *Džezs pār Donbasu*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds.

un agrīnajos postsovjetu laikos uzaugušie, kam no krievu valodas zināšanas nebija iespējams izvairīties.

OŽ: Vai ir kādi nozīmīgi ukraiņu literāti, kuru daiļrade vēl nav nonākusi Latvijas lasītāju redzeslokā?

MP: No 1988. līdz 2016. gadam latviski neiznāca neviena ukraiņu autora prozas grāmata. Atdežējā situācija bija mazliet labāka: atdežejumi žurnālos parādījās arī “kurlajos gados”, iznāca Jurija Zavorodnija (tolaik viņa uzvārds atveidots kā Zavorodnijs) un Oleksija Dovhija (Oleksijs Dovgijis) dzejas krājumi, Tarasa Ševčenko lirikas izlase un 2009. gadā pat antoloģija “Vējš no Ukrainas”, kas gan, baidos, palika pilnīgi nepamanīta. Proti, neatkarības gados ukraiņu autoru latviski ir galēji nesamērīgi maz. Turklāt šis taču bija arī laiks, kad savas literatūras patieso – sovjetu ideoloģijas necenzēto un nesagrozīto – ainu sāka apzināties arī paši ukraiņi, un, ja būtu bijusi gribēšana un varēšana tulkot 20.–30. gadu lieliskos autorus un ukraiņu trimdas literatūru, varbūt mēs tagad neatrastos šajā situācijā: mums par ukraiņu literatūru nav *vispār nekāda* priekšstata.

Un svarīgi: kaut arī sovjetu laikā ukraiņu autorus tulkoja salīdzinoši daudz gan “tautu draudzības” programmas ietvaros, gan tāpēc, ka rakstniekiem bija personiski kontakti (kā, piemēram, Knutam Skujeniekam, Vizmai Belševicai, Imantam Auziņam u. c.), šie nereti izcilie tulkojumi un atdežejumi absolūti nerada adekvātu priekšstatu par attiecīgo autoru veikumu un lomu ukraiņu literatūrā un kultūrā. Izdot drīkstēja tikai to, pret ko neiebilda sovjetu cenzūra, tādēļ Lesja Ukrainka latviešiem laikam gan zināma drīzāk kā dzejoļu autore, jo no 22 viņas lugām latviski tulkota tikai viena (*Kaminnij hospodar*)⁹. Ka nav tulkota spīvi pretkrieviskā *Bojarinya* (“Bajāriene”), protams, nav jābrīnās, taču nav arī absolūtā šedevra *Kasandra* un *fantasy* drāmas *Lisova pisnya* (“Meža dziesma”). Pilnībā nav tulkots pat Tarasa Ševčenko “Kobzars” (*Kobzar*), un tas, kurš Latvijas Nacionālās bibliotēkas katalogā

ierakstīs “Ivans Franko”, visticamāk, uzzinās, ka “Tēvijas kara dienās dzejnieka patriota darbi skanēja ar jaunu spēku un palīdzēja tautai cīņā pret neganto ienaidnieku, kuru tik dziļi nicināja un ienīda Franko” (“Literatūra un Māksla”, 31.05.1946.), jo latviski izdots viens neliels bilingvāls krājums (2006), kā arī viens stāsts (1953); salīdzināšanai – viņa kopotie raksti (Kijiva, 1976–1986) ir 50 sējumos.

Tātad nav pašu pamatu. Ak, pareizi, nav jau arī teksta, ar kuru sākās jaunukraiņu literatūra, Ivana Kotļarevska dullās, satīriskās poēmas “Eneīda” (turklāt vēl nesēn tās ukraiņu izdevums Latvijas Nacionālās bibliotēkas katalogā bija iegrāmatots sadaļā “Senās Romas literatūra” – kā [Vergīlija darba] tulkojums! Nu šī kļūda ir labota). Nav arī turpinājuma – 20.–30. gadu autoru. Nav 60. gadu paaudzes: ir burtiski divi platstrāvas autori, taču nav to, kuri tiek uzskatīti par labākajiem... un vispār nav disidentu – Vasiļa Stusa, Linas Kostenko, Vasiļa Simonenko u. c.; daži sovjetu izlasēs skatā pēc ievietotie dzejoļi neskaitās, un pat tad, ja izdota vesela grāmata, kā Mikolas Vinhranovska “Dārzi un likteņi” (1967, atdz. Vizma Belševica), tajā lasāma gandrīz tikai lirika, savukārt vienīgais politiska rakstura dzejolis latviešu atdežejumā ir acīmredzami cietis no cenzūras. Vispār nav septiņdesmito gadu autoru, pat Hricko Čubaja nav. No astoņdesmito spožās plejādes ir viena vienīga Oksana Zabučko. Nav brīnišķīgās ukraiņu baroka literatūras, nav Hrihorija Skovorodas.

Ko es ar šo garo, dūsmīgo lamentāciju mēģinu pateikt? To, ka melu laikā izdots jāuzlūko ārkārtīgi kritiski un rūpīgi jāpārvērtī. Un ka aptuveni astoņas grāmatas 36 gados nav pilnīgi nekas. Man pašai šī un nākamā gada plānos beidzot ir arī viens no “apšautās renesanses” autoriem – Maiks Johansens, taču tas joprojām būs piliens jūrā.

OŽ: Eseju izlasē “Planēta Vērmele” Oksana Zabučko atsauca uz savu 1996. gadā izdoto un starptautisku atzinību guvušo grāmatu *Polyovi doslidzhennyya z ukrajinskoho seksu* (“Lauka pētījums ukraiņu seksā”). Vai šis darbs tiks tulkots arī latviešu valodā?

MP: Par to, ka šī pirms gandrīz 30 gadiem sarakstītā grāmata joprojām piesaista lasītāju interesi, liecina kaut vai tas, ka tā joprojām

⁹ Ukrainka, L. [1963] *Dons Žuans. Akmens namatēvs*. Tulk. J. Vanags. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

tiek aktīvi tulkota: pērn, piemēram, iznāca tulkojumi igauņu un slovēņu valodā; kopā tā tulkota jau, šķiet, 15 valodās. Parasti tiek uzsvērts, ka romāns ir feministisks, un tāds tas tik tiešām ir. Man pašai visinteresantākais aspekts ir mazdrusciņ – patiešām tikai mazdrusciņ, jo milas drāma romānā skatīta kā dziļa koloniāla trauma, – cits: autore pēta to, kā mūsdienu sievietes identitāti, viņas rīcību, jūtas, pašapziņu ietekmē viņas dzimtas – vecāku, vecvecāku un pat vēl iepriekšējo paaudžu – pārciestais; kā šis zemdegās gruzdošās ciešanas, kolektīva post-traumatiskā stresa sindromu “amalgama”¹⁰ ietekmē dzimtas intīmo teritoriju un visu nāciju. Kā pārvarēt totalitāro traumu, apzināties, kas tavējiem nodarīts, un neļaut to pašu nodarīt vēl arī tev. “Lauka pētījumi” latviski iznāks nākamgad; šogad tulkoju Zabužko kundzes “Pamesto noslēpumu muzeju”, romānu, kurā autore savā ziņā turpina izzināt šo pašu tēmu loku, taču dara to vēl dažās dimensijās.

OŽ: Krājumā “Planēta Vērmele” iekļautās esejas rakstītas dažādos laikos, un ievadā teikts, ka latviešu izdevumam tās atlasījusi pati autore. Kāds bija viņas vadmotīvs?

MP: Mans sākotnējais nodoms bija tulkot 2020. gadā Kijivā iznākušo krājumu *Planeta Polyn* tieši tādu, kāds tas ir. Tad mums būtu vairāk eseju par ukraiņu kultūrā svarīgām personībām: fotogrāfi, rakstnieci un ceļotāju Sofiju Jablonsku, valodnieku un esejistu Juriju Ševeļovu, literatūrzinātnieci, vienu no feminisma celmlauzēm Solomiju Pavličko un vēl vairākiem autore laikaabiedriem; grāmata būtu “literārāka” un, šķiet, arī personiskāka. Tomēr izlases sastādīšana palika rakstnieces ziņā, un viņas lēmums bija “lielās” pētnieciskās esejas līdzsvarot ar šajos lielā kara gados tieši ārzemju lasītājiem rakstītiem publicistiskiem tekstiem. Tāpat autore papildināja izlasi ar vairākiem tekstiem no viņas iepriekšējām izlasēm: “Mēs, deportētie: koda”, “Baltkrievijas triptihs” un “Divdesmit gadus pēc”. Man, protams, no sirds žēl neiekļaut ezeju, tomēr labprāt atzīstu, ka šādi izlase ir gan aktuālāka, gan, iespējams, nesagatavotiem ārzemju lasītājiem (jo tieši tādi mēs esam) vieglāk pievērējama.

¹⁰ Amalgama – metāla sakausējums ar dzīvsudrabu

OŽ: Lai gan krājumā “Planēta Vērmele” iekļautās esejas tematiski ir dažādas, manuprāt, to caurviju motīvs ir ukraiņu izdzīvošanas spēja, neskatoties uz dažādiem mēģinājumiem tikt iznīcinātiem fiziski (holodomors) un kulturāli (dažādu varu īstenotais ukraiņu valodas aizliegums). Pēcāk intervijā I. Šlāpinam autore apstiprina šī motīva (“dzīvības spēju pretoties”¹¹) klātbūtni savos darbos. Kuras tēmas jums visvairāk norezonēja?

MP: Man pašai sanāca tā, ka eseju par Čornobiļas katastrofu (“Jauno šausmu diskursus”; protams, tā nav tikai par Čornobiļu, esejas tvērumš ir daudz plašāks un dziļāks) tulkoju tieši tad, kad Krievija uzspridzināja Kahovkas dambi un klusējošās pasaules acu priekšā notika jauna drausmīga ekoloģiska katastrofa. Esejas par Baltkrieviju tulkoju īsi pēc tikšanās ar baltkrievu rakstnieku Viktoru Marcinoviču, paralēli daudz lasot par iznīcināto baltkrievu kultūru; tulkot bija ārkārtīgi sāpīgi. Ezeju par deportētajiem, par zemi, kas paliek bez cilvēkiem, un par māju smaržu, kas tevi pēkšņi ņer jebkurā pasaules malā, – te paskaidrojumi lieki: ik dienas ziņās ir stāsti par kara bēgļiem. Man personiski nozīmīga bija eseja par Brodski; augstskolā mācījos “krievu kultūras” specialitātē, esmu gadiem dzīvojusi nepārprotamā krievu kultūras ietekmes zonā, un man bija... atbrīvojoši redzēt gan to, ar kādu dabisku pašapziņu jauniņā dzejniece Oksana Zabužko vēro “dižgaru” Brodski, gan to, cik pamatīgi nobriedusi rakstniece Oksana Zabužko dekonstruē “Brodskā mītu”, parādot, ka arī daiļi rakstoši dzejnieki savas personības kodolā ir tieši tikpat impēriski domājoši kā jebkura “koča Moča”¹² no Kurskas. Jā, arī šis, man liekas, ir viņas esejistikas caurviju motīvs: impēriskās domāšanas atsegšana. Vēl viena daudzos Zabužko kundzes tekstos atkal un atkal sastopama tēma ir ukraiņu aristokrātijas – gara un vienkārši aristokrātijas – tradīcijas parādīšana (darbos *Jak rubali vishnevij*

¹¹ “Dzīvība vienmēr atgriežas”. Ar ukraiņu rakstnieci Oksanu Zabužko sarunājas Ilmārs Šlāpins. *Domuzīme*, 2024, 1, 46.

¹² Atsauce uz Mikolas Kuliša lugas *Mina Mazailo* varoni.

sad ("Kā izcirta ķiršu dārzu") un *Notre dame d' Ukraine*¹³).

OŽ: Augs (vērmele) eseju krājuma nosaukumā nav nejausi izvēlēts. Tā ir niansēta vārdu spēle un Ukrainā notiekošā sasaiste ar būtiskiem globāliem procesiem.

MP: Atsaucei uz vērmeleli ir vairāki līmeņi, un man tagad grūti izlemēt, vai iet no dziļuma sekumā, vai otrādi. Protams, Jauno Derību lasījušais, ieraugot vārdu "Vērmele", rakstītu ar lielo burtu, uzreiz uzķer asociāciju ar Jāņa Atklāsmes grāmatas apokaliptiskajiem pravietojumiem. Un tik tiešām, krājuma tituleseja ir veltīta apokaliptiskām šausmām, pasaules galam – gan pravietotam, gan jau bijušam. Jo patiesi ir reģioni – man neizturami precīzs šķiet apzīmējums "Asinszemes" (*Bloodlands*) –, kas pasaules galu jau pieredzējuši un turklāt vairākkārt. Taču vērmele šajā esejā ir arī pavisam konkrēts augš, kā nosaukums – vai nosaukuma variācija – cieši saistīta ar mazu pilsētiņu pavisam tuvu Ukrainas un Baltkrievijas robežai. Pilsētiņu, kurā sākās viens no pasaules galiem.

OŽ: Lasot eseju par ukraiņu mākslinieces Katerinas Bilokuras dzīvi un daiļradi, sameklēju tiešsaistē viņas gleznu reprodukcijas. Tās palīdzēja *ieraudzīt* autorei rakstīto. Vai Oksana Zabužko ir rakstījusi arī par citu mākslinieku daiļradi, un ko šajos stāstos par Ukrainas vēsturi var uzzināt Latvijas lasītājs?

MP: Jau pieminētajā "Planētas Vērmele" ukraiņu izdevumā ir gara, lieliska eseja par ceļotāju un fotogrāfi Sofiju Jablonsku, taču citas esejas tieši par māksliniekiem man nav trāpījušas. Nupat ukraiņu namā Kijivā bija liela Allas Horskas izstāde.¹⁴ Horska strādāja monu-

mentālās mākslas žanros (mozaikas, vitrāžas), un daudzi viņas darbi nav saglabājušies, piemēram, Kijivas Universitātei darināto vitrāžu "Ševčenko. Māte" rektors pašrocīgi sadauzīja ar āmuru, pat nesagaidījis tās "ideoloģiskā kaitīguma" apspriešanai sasaukto partijas sapulci; vairākas brīnumskaistas mozaikas iebrokušie krievu barbari iznīcinājuši, tādēļ izstādē bija aplūkojamas to skices un fotogrāfijas, kā arī mazās formas darbi un arhīvu materiāli. Horska bija ievērojama *shistdesjatniki* (paaudze, kas kultūrā un politikā ienāca 20. gs. piecdesmito gadu beigās) pārstāve, izstādes kuratore viņu nodēvējusi pat par "disidentu kustības ikonu". Nu lūk, un, redzot, cik milzīgi liela ir interese par izstādi (kuratore to salīdzinājusi ar "vispār-nacionālu katarsi"), kuratoru komanda izstādes pēdējās dienās sarīkoja *Borifest* – festivālu, kura programmā bija kinoskates, dejas priekšnesums un divas publiskas intervijas: ar Horskas mazmeitu un ar rakstnieci Oksanu Zabužko.¹⁵ Par Ukrainas sešdesmito gadu literātiem mēs mazliet zinām no viņu laikabiedriem Latvijā – Vizmas Belševicas, Imanta Auziņa un citiem; tomēr ir saprotams, ka šīs zināšanas ir ļoti jāpārskata un jāpapildina.

OŽ: Lasot par Krievijas slepeno dienestu lietotajām hibrīdkara metodēm (kopumā un to izpausmēm Ukrainā), kuras īpaši precīzi aprakstītas krājumā "Visgarākais ceļojums" un vairākās krājuma "Planēta Vērmele" esejās, nevilšus vilku paraleles ar notiekošo Latvijā, un šķita, ka nepieciešams uzskatāmāk rādīt Latvijas sabiedrībai, it īpaši jauniešiem, šo metožu ikdienas izpausmes. Vai, jūsuprāt, autore savos darbos dalās ar risinājumiem, kā tauta spēj sekmīgi neitralizēt ārvalstu spēcīgu dienestu nodomus?

MP: Atcerieties, esejā par Leonīdu Pļušču bija pieminēts, kā Zabužko kundze Maidana laikā bija lūgusi Pļušču dalīties pieredzē ar

¹³ Nav iespējams iztulkot (Māras Poļokovas kā tulkotājas viedoklis). Nosaukums ir vārdu spēle vairākos līmeņos. Lesjas pseidonīms ir "Ukrainka", tātad "d'Ukraine", un "notre dame" šeit laikam vispirms būtu jāredz burtiskā nozīmē – "mūsu kundze", taču vienlaikus šie vārdi liek domāt par to, ka Lesja ukraiņu kultūrā ir pielīdzināma katedrālei, liek domāt par viņas uzpurēšanos dzīves laikā (*notre dame* = Dievmāte), par to, ka viņa kaut kādā mērā ir nācīgas māte, lai gan nomira jauna un bez bērniem.

¹⁴ Livchenko, I. (27.03.2024.) Tvorjachi mif: "Alla Hors'ka. Boriviter" v

Ukrains'komu Domi. *LB.ua*. https://lb.ua/culture/2024/03/27/605323_tvoryachi_mif_alla_gorska.html (skatīts 25.08.2024.).

¹⁵ Shistdesjatniki. Alla Hors'ka. Publichehe interv'ju OKSANI ZABUZHKO v Ukrains'komu Domi (02.05.2024.). <https://www.youtube.com/watch?v=LFD1Q1Udw5s> (skatīts 25.08.2024.).

jauniešiem, cerēdama, ka viņš, disidents ar stāžu, izsniegs tiem instrukciju, kas palīdzēs pretoties KGB visvisādi izplatītajai indei? Un izrādījās, ka “recepte” nav iespējama – katram pašam vēl priekšā lasīšana un domāšana, prāta imunitātes veidošana... Tomēr kopumā man palicis iespaids, ka Zabužko kundze par īpaši svarīgu nacionālajai drošībai uzskata mediju telpu, kas sevišķi uzmanīgi jāsargā no Krievijas ietekmes; “informatīvā paš aizsardzība”, kā viņa to nodēvējusi 2014. gada feisbuka ierakstā par Oleksiju Arestoviču (kuru viņa jau toreiz nosauca par Krievijas spēcīgu aģentu). Tiesa, kā infotelpu iespējams sargāt šajos nekontrolējamā *TikTok* laikos, es patiešām nezinu. Pat aizliedzot vienu “tiktok”, tā vietā drīz uzradīsies nākamais, un caur to Krievijas propaganda, ar patiesību sajaukta puspatiesība un meli, tādā pašā drausmīgā straumē gāzīsies pār telefoniem pielipušajiem jauniešiem.

O.Ž.: Krājumā “Visgarākais ceļojums” Oksana Zabužko atgādina, ka ideju par trīs tautu impēriju, kuru kopš Pētera I laikiem ir virzījusi Krievija (tolaik – Maskavas kņaziste), ir radījuši Lavras skolas un Kijivas Mohilas akadēmijas intelektuāļi.¹⁶ Tolaik piedāvājuma mērķis bija nodrošināt Ukrainas ģeopolitiskās un kultūras saglabāšanas intereses. Mūsdienās mēs varam izsekot, kā laika gaitā mainījās šīs idejas saturs un kā tā pavērsās pret Ukrainu. Vai esat lasījuši daiļdarbus, kuros modelēts, kāda būtu Ukraina, ja būtu rasts citāds risinājums?

MP: 16.–18. gadsimtu Ukrainas vēsturē pārzinu gaužām virspusēji, drīzāk kā atsevišķus fenomenus, bet kopsakarības nespēju saskatīt. Taču tas bija ļoti nozīmīgs laikposms, kad Ukraina bija tādās kā vēstures un ģeogrāfijas krustcelēs, tās teritorijā – tiklab fiziskajā, kā garīgajā – sadūrās un attīstījās dažādu valstu (pat Zviedrijas!) intereses. Par vienu neistenojušos attīstības scenāriju pati bieži domāju: par 1658. gadā noslēgto Hadjačas līgumu, kurā pirmoreiz parādījās “Triju tautu valsts” (*Rzeczpospolita Trojga Narodów*)¹⁷ ideja, pro-

ti, valsts, kurā kā līdzvērtīgas konfederācijas partneres būtu apvienojušās Polija, Lietuvas lielkņaziste (jeb dižkunigaitija) un Rusu valsts ar kozaku hetmani priekšgalā. Kā Varšavas Seimā par šo ieceri stāstīja Kozaku valsts sūtņi: “Mēs esam piedzimuši brīvi, brīvi audzināti un apvienosimies ar jums, tikpat brīviem [...] Lai mūsu apvienība būtu patiesa tautu, reliģiju, valodu, tiesību līdztiesības apstākļos.” [MP tulkojums] Iedomājieties, ja tas būtu izdevies...

O.Ž.: Vai kāds no ukraiņu rakstniekiem ir rakstījis par šo tēmu?

M.P.: Īss, taču, manuprāt, fundamentāls teksts – un, liekas, arī Oksana Zabužko lielā mērā vadās pēc tā – par šo vēstures kūleni ir izcilā valodnieka Jurija Ševeļova eseja *Moskva, Maroseika* (1954, “Maskava, Maroseika”); izlasīju to pirms gadiem desmit un visu šo laiku domāju, ka vajadzētu tulkot. Tās noslēgumā profesors Ševeļovs raksta: “Maskava uzsver “krievu-ukraiņu kultūras sakarus.” Nenoliegšim tos. Tie bija un ir. Vai tad zaldāti abpus frontes līnijas nav savā starpā saistīti? Tie ir saistīti uz dzīvību un nāvi. Ukrainas un Krievijas kultūras sakaru vēsture ir liela un vēl nepabeigta kara vēsture.” [MP tulkojums] No nesen lasītā par šo tēmu varētu ieteikt Tarasa Ļutija eseju.¹⁸

Tomēr principā man ir sajūta, ka arī Ukraina vēl tikai turpina atklāt šos gadsimtus savā vēsturē. Nupat, piemēram, Oksana Zabužko feisbukā pieminēja Ukrainas vēstures – “Mazepas laika emigrācijas” – pētījumus Zviedrijas arhīvos. Tie notiek tikai tagad, pirmais dokumentu krājums izdots 2021. gadā, tātad priekšā vēl daudz atklājumu. Arhīvos, piemēram, atrasta Kārļa XII 1711. gadā rakstīta vēstule, kurā viņš uzstāj, ka Ukraina uzskatāma par neatkarīgu valsti; tās kopiju Zviedrijas premjerministre nesen pasniedza Ukrainas prezidentam Zelenskim. Šo dokumentu pētniece Marina Trattner (*Marina Trattner*) uzsver,

---

ukrainaincognita.com/mista/pro-perepysku-latynoiu-kozakiv-i-ievropeyskykh-monarkhiv-odyn-z-heroi-v-nashoi-istorii-yurii-nemyrych (skatīts 04.09.2024.).

¹⁶ Zabužko, O. (2023) *Visgarākais ceļojums*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 108–110.

¹⁷ Poluektov, I. (b. d.) *Pro perepysku latynoiu kozakiv I ievropeyskykh monarkhiv. Odyn z heroi v nashoi istorii – Yuri Nemyrych*. <https://>

¹⁸ Ļutij, T. (b. d.) Kijivs'ki knizhniki pidkorjujut' Moskoviju. *Institut Strategii Kul'turi*. <https://isc.lviv.ua/lyutyj-ukrzri/> (skatīts 25.08.2024.).

ka zviedru avotos kozaki parādās kā eiropieši, kas piedalās augsta līmeņa starptautiskās sarunās un ir monarhu sabiedrotie; ka aizkrācieši valdījuši jūrās: proti, nekā kopīga ar Krievijas propagandas radīto priekšstatu.¹⁹

Runājot par literatūru – esmu alternatīvās vēstures scenārijus sastapusi *fantasy* literatūrā, piemēram, Pavlo Derevjanko triloģijā *Litopis Siroho Ordenu* (“Pelēkā ordeņa hronika”). Teiksim, tā 1. daļas *Arkan vovkiv* (“Vilku arkāns”) darbība notiek 1845. gadā: Dņipras kreisajā krastā – t. i., tajā pašā Bohdana Hmeļnicka valsts teritorijā – jau gandrīz divsimt gadu valda vēlēti hetmaņi un divpalātu parlaments, līdzās pastāv katoļu un pareizticīgo baznīcas, rakstībā tiek lietots latīņu alfabēts, debesīs slid cepelīni un starp ļaudīm dzīvo raganas... Tas – no anotācijas; grāmata tiešām ir forša.

OŽ: Oksana Zabužko pie Ukrainas rakstniekiem pieskaita Mikolu Hohoļu (iepriekš latviešu valodā atveidots kā Nikolajs Gogolis), bet Mihailu Bulgakovu ne, lai gan abi dzimuši Ukrainā, bet rakstīja krievu valodā. Kāpēc šāds nošķirums?

MP: Jautājums ir plašāks un neskar tikai Hohoļu un Bulgakovu. Ukrainā dzimuši un/vai uzauguši, un/vai citās valodās – nebūt ne tikai krievu! – rakstījuši ne jau šie divi vien. Patiesībā tādu autoru saraksts ir itin pagars, un koncentrēšanās tikai uz Bulgakovu un Hohoļu/Gogoli kārtējo reizi liecina, ka joprojām nesam tikuši ārā no koloniālās atkarības: mūsu kompass joprojām ir kalibrēts pēc Maskavas. Jo jautājums par piederību ukraiņu (vai Ukrainas) literatūrai tieši tāpat attiecas arī uz Bruno Šulcu, Paulu Cēlanu, Iciku Mangeru, Agnonu, Bjaliku, Manesu Šperberu, Deboru Fogeli... arī uz Džozefu Konradu un Staņislavu Lemu, galu galā. Atbilde nebūs vienkārša un viennozīmīga: identitātes vienmēr ir sarežģītas. Manuprāt, attieksmi pret šiem uz ukraiņu zemes radītajiem autoriem ideāli noformulējis Jurko

Prohasko: “Nepiesavināties, bet arī neatsvešināt, nepaļauties uz citu gādību un pēc iespējas pilnīgāk, intensīvāk iesaistīt aprītē to, kas nav īpašums, bet ir savs, Savējais fundamentālā antropoloģiskā nozīmē. Lielas un daudzveidīgas Patības daļa.”²⁰ [MP tulkojums]

Tomēr, atgriežoties pie šiem diviem. Par Hohoļu Ukrainas kultūrvidē šķēpus lauž nesalīdzināmi mazāk: kaut arī par identitāšu cīņu viņa personībā joprojām notiek diskusijas (sk., piemēram, Edita Bojanovska (*Edyta Bojanowska*)²¹, arī Zabužko kundze ir par viņu rakstījusi, piemēram, grāmatā *Notre Dame d'Ukraine: Ukrajinca v konflikti mifolohii*), tomēr, pārzinot Ukrainas baroka kultūru, no kuras viņš nepārprotami ir izaudzis, ir skaidrs, ka viņš pieder ukraiņu literatūras tradīcijai. Tāpat pietiekami labi zināms, ka viņš sevi uzskatījis par ukraiņu (citur jau esmu pieminējusi viņa pierakstīšanos Karlsbādes almanahā 1846. gadā: “*Mr. Nikolas de Gogol, Ukrainien, etabli a Moscou, auteur de quelques comedies russes*” (Nikolass de Gogolis, ukraiņu, dzīvo Maskavā, dažu krievu komēdiju autors); līdz šim citu avotu tam neesmu atradusi, joprojām citēju pēc Jevhena Malaņuka esejas *Hohoļ – Gogoļ* (“Hohoļs – Gogolis”). Par Bulgakovu strīdu ir vairāk – galu galā viņš bija PSRS pagrimuma posma kulta rakstnieks... grūti no tāda atteikties... un muzejs Kijivā, lai! Man pietiekami izsmēlošs šķiet literatūrzinātnieka Rostislava Semkiva formulējums: “Nacionālā literatūra pieder tiem, kas rakstījuši šajā valodā. Mūsu gadījumā – ukraiņu. Tomēr ir plašāks kritērijs, pie kura var pieskaitīt tāpat arī tos, kas rakstījuši citā valodā, taču ar pietāti pret šo kultūru, literatūru un kaut kādu saistību/pieķeršanos ukraiņu materiālam.”²² [MP tulkojums] Uzreiz redzams, ka ukrainofobs Bulgakovs šim

¹⁹ Molodij, V. (07.07.2022.) “U shveds'kih dzherelah kozaki - jevropejci”. Marina Trattner pro listi Karla XII ta ukrains'ki artefakti u Shveciji. *Lokaljna Istorija*. <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/mi-znovu-zakhishchaiemo-tsvivilizatsiiu-vid-moskovitskikh-varvariv-shvedska-doslidnitsia-marina-trattner/> (skatīts 25.08.2024.).

²⁰ Prohas'ko, J. (b. d.) Pid verhnimi verstvami. *Institut Strategiji Kul'turi*. <https://isc.lviv.ua/prohasko-ukrkriz/> (skatīts 25.08.2024.).

²¹ Bojanowska, E. M. (2007) *Nikolai Gogol: Between Ukrainian and Russian Nationalism*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

²² Barsokova, O. (22.09.2022.) Ukrainofob chih? Jaki pohljadi mav Bulhakov, shho ne tak iz joho kul'tom i jak vchiniti z muzejem u Kijevi. *Ukrainska Pravda*. <https://life.pravda>.

kritērijam neatbilst. Un jā, Oksana Zabužko par viņu ir rakstījusi vairākkārt, tostarp uzsverot, ka “Bulgakova mājā” Kijivā Bulgakovi ir bijuši tikai skaudīgi īrnieki; tā ir arhitekta Listovničija māja, un viņš Kijivai ir nesalīdzināmi svarīgāks.²³ Starp citu, te gribas pieminēt arī Zabužko kundzes seno ideju, ka Ukrainai vajadzīga sava rusistika, nevis Maskavas rusistikas filiāle: jālūkojas uz krievu “dižgariem” no ukraiņu perspektīvas un jāstāsta pasaulei, kas viņi patiesībā ir. Ierosinājums, kuru gribētos pāradresēt Latvijas Universitātes slāvistikas spēkiem.

2024. gada 3. aprīlī Ukrainas Nacionālās atmiņas institūta ekspertu grupa, vērtējot M. Bulgakova darbus un rīcību saistībā ar Ukrainu, ukraiņiem un ukrainiskumu, atzinusi, ka atbilstoši “Likumam par impēriskās politikas nosodišanu un aizliegšanu un toponimikas dekolonizāciju” Bulgakovam veltīti ģeogrāfiski objekti, juridisku personu nosaukumi, pieminekļi un piemiņas zīmes publiskajā telpā turpmāk uzskatāmi par impēriskās politikas propagandu.

OŽ: Kopš 2022. gada sākuma Latvijā īpaša uzmanība ir pievērsta pareizam ukraiņu skaņu atveidojumam latviešu valodā. Tomēr, salīdzinot dažādu tulkotāju darbu, redzams, ka vienots stils vēl nav nostiprinājies. Kā Latvijas sabiedrībai izdodas pieņemt šīs izmaiņas?

MP: Manuprāt, Latvijas sabiedrība šo pārēju pieņēma ar izpratni un pretimnākšanu. Mediji uz Kijiva, Ļviva u. c. pārgāja burtiski acumirkli; arī plašāka sabiedrība nebija ilgi jāpārlicina – kara situācijas saasinātajai uztverei bija skaidrs, cik absurdi ir turpināt lietot nosaukumu versijas agresorvalsts valodā. Interesanti, ka šī pretimnākšana izrādījusies neekstrapolējama: Sakartvelu stīvi un nelokāmi turpinām dēvēt par Gruziju²⁴, arī Baltkrievijas

jautājumā Valsts valodas centrs ir nepielūdzams, atsakoties pat uzsākt diskusiju²⁵ par to, vai pašreizējais nosaukums latviešu valodā ir adekvāts. Vai tiešām ir vajadzīga kataklizma, citādi savu kūtbumu un inerci nevar pārvarēt? Otrs manā uztverē ārkārtīgi savāds fenomens ir žurnālistu un citu valodas lietotāju stīva turēšanās pie reiz atrastiem priekšrakstiem: tā kā Valsts valodas centrs nav publicējis ediktu, ka Ukrainas lielākā upe – nacionālā upe, ja šāds jēdziens eksistē, – vairs nav saucama krieviskotā nosaukumā par Dņepru, tad visi turpina to tā saukt, nemaz nemulstot par to, ka pilsētai ar šādu pašu nosaukumu ukraiņu patskani *i gan* esam atvēlējuši. Diemžēl Valsts valodas centra darbība Ukrainas pilsētu nosaukumu – un citu jēdzienu, piemēram, Ukrainas nacionālās valūtas nosaukuma, – latviskās atveides izstrādē ir vērtējama kā pretēja pozitīvai; arī aplamie priekšraksti (Čerņihiva – pareizi Čerņihiva; Dņipro – pareizi Dņipro vai, kā iesakām mēs ar Arturu Hansonu, Dņipra u. c.) nav oficiāli atsaukti, tādēļ priekšrakstus mīlošie žurnālisti tos turpina lietot. Lūdzu visus, kam rūp adekvāta atveide, vadīties pēc izdevuma “Ukraiņu īpašvārdu atveide latviešu valodā. Ieteikumi”²⁶.

OŽ: Uzmanību prasa arī Oksanas Zabužko rakstības stils – doma ir izteikta garos teikumos ar vairākiem palīgteikumiem, divdabja teicieniem un iestarpinājumiem. Radās iespajds, it kā ar mani sarunātos cilvēks, kurš steidzīgi, ierobežotā laika posmā vēlas pateikt iespējami daudz informācijas. Atšķirīgas, bet vienlīdz svarīgas informācijas. Ar līdzīgu iespajdu daļās I. Šļāpins krājuma “Visgarākais ceļojums”

---

poētiskā nozīmē. *Latvijas Avīze*. <https://www.la.lv/vvc-aicina-atturetiet-no-oficialas-gruzijas-otra-nosaukuma-sakartvelo-lietosanas-to-varetu-lietot-poetiska-nozime> (skatīts 25.08.2024.).

²⁵ Jauns.lv/LETA (25.02.2024.) Nebūs nekāda Baltrutēnija! Šis valsts nosaukums paliks iepriekšējais, norāda valodnieki. *Jauns.lv*. <https://jauns.lv/raksts/zinas/596045-nebus-nekada-baltrutenija-sis-valsts-nosaukums-paliks-ieprieksejais-norada-valodnieki> (skatīts 25.08.2024.).

²⁶ Hansons, A.; Poļakova, M. (2024) *Ukraiņu īpašvārdu atveide latviešu valodā. Ieteikumi*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

---

com.ua/culture/2022/09/22/250544/ (skatīts 25.08.2024.).

²³ Zabuzhko, O. (18.06.2015.) Ceļ prokljatij “kvartirnyj vopros”. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/27079412.html> (skatīts 25.08.2024.).

²⁴ Valsts valodas centra argumentācija lasāma rakstā: LETA (22.02.2024.) Aicina atturēties no oficiālas Gruzijas otra nosaukuma – Sakartvelo – lietošanas: To varētu lietot

recenzijā.²⁷ Lai izsekotu autores domai, prātā zīmēju dažādu teikuma daļu savstarpējo attiecību struktūru. Kā šāda teksta uzbūve ietekmē tulkotāja darbu?

MP: Savu stilu autore rūpīgi izkopusi – tas ne tikai precīzi atbilst viņas runas manierei, bet arī viņas naratīva stratēģijai: galēji subjektīvai, polifoniskai, atvērtai, feministiskai. Tā ir “sievietes rakstība”, kas konsekventi pārkāpj patriarhālās literatūras likumus un tabu. Pati Zabužko kundze atzinīgi citējusi izcilās literatūrzinātnieces Solomijas Pavličko sacīto par viņas pirmo romānu: ““Lauka pētījumos” ir ķermeņa valoda, kurā tiek izteikts tas, kas *nav* ķermenisks. Nācijās liktenis, kultūras krīze, mūslaiku civilizācijas globālā krīze – tas viss tur izlikts ķermeņa valodā, uztaustīti fiziski, pat fizioloģiski.”²⁸ [MP tulkojums] Arī cita ievērojama literatūrzinātniece Tamāra Hundorova analizē O. Zabužko tekstus kā feministiskā postmodernisma paraugu, arī norādot: “Teksta kreolizēšana izpaužas tādejādi, ka prozā ievijas dzejas strofas, citāti, frāzes angļiski, kulturoloģiskas atkāpes, kursīvi, izcēlumi, latīņu un kirilicas zīmes, kas kopā rada daudzveidības sajūtu, kuru veido un notur galēji atklātais un kaislīgais varones stāsts.”[MP tulkojums]²⁹

Tulkot panes Oksanas tekstus ir... man tā ir augstākā pilotāža. Visos līmeņos, sākot jau ar leksiku: gandrīz katrā otrajā lappusē viņai ir pa *hapax legomenon*, t. i., vārds vai vārda forma, kas mūsdienu ukraiņu literatūrā ir sastopama tikai viņas darbos. Ir dialektu leksika, valodā ieausti aizguvumi no poļu un baltkrievu valodas. Alūzijas un citāti, marķēti un nemarkēti. Uz tā visa fona teikuma uzbūve ir mazākā no manām bēdām: par laimi, latviešu sintakse pieļauj diezgan lielu brīvību. Atbildīgākais brīdis pienāk, pārlasot un pēc kāda laika vēlreiz pārlasot, – kad starp mani un tekstu

jau izveidojusies zināma distance un kļūst redzams, vai teikums turas vai neturas kopā.

OŽ: I. Šlāpins norāda, ka bijis grūti tulkot Oksanas Zabužko darbus krievu valodā – “grūti pārcelt ironiju un maigo rupjību, nav iespējams saglabāt ukraiņu valodai raksturīgos deminutīvus, kas tulkojumā izklausītos vienkārši infantili.”³⁰ Vai jūs, tulkojot ukraiņu darbus, esat sastapusies ar vārdiem, kuriem nav līdzvērtīgu latviešu valodā? Kā šādos gadījumos piemeklējat līdzinieku?

MP: Te man vispirms jānorāda, ka ukraiņu literatūras tulkotājam nav paša galvenā palīga: nav vārdnīcas. Vārdu nozīmes jāuztausta pašam lasot, lasot un lasot, proti, tverot nozīmi kontekstā, kā arī runājot, jo tikai tā var saprast, vai attiecīgais vārds ir *vienīgais* konkrētā situācijā lietojams. Vai *potuzhnij* būs ‘spēcīgs’ vai tomēr ‘jaudīgs’? Un tā joprojām. Grūti tulkojamu vārdu un vārdu, kuriem nav precīzu atbilstmju, visticamāk, ir daudz, taču es tos nekrāju un esmu aizmirsusi. Prātā palikuši tie, ar kuriem esmu cīnījies vismokošāk – un turpinu cīnīties. Man acu priekšā ir *post-it* lapiņa, uz kuras esmu rakstījusi variantus vārda *tyahlist* tulkošanai – pēctecība? noturība? nemainība? pastāvība? (beigās paliku pie “pēctecības”). Līdz ārprāta sliekšnim mani novedusi vārda *sens* un *smisl* lietošana daudzskaitli (attiecīgi – *sensi*, *smisli*): ir skaidrs, ka latviešu valodā *jēgas* (daudzskaitli) neeksistē, arī lietojumu piemēri vedina domāt, ka ne par “jēgu” šeit būs runa. Relatīvi augstā stila teikumā var izlīdzēties ar “nojēgumiem” – vārdu, kura nozīmi tāpat neviens nespētu definēt –, taču šos vārdus izmanto arī pilnīgi citādās stilistiskās situācijās. Šo problēmu tā arī neesmu pārliecinoši atrisinājusi: katru reizi laužu galvu un vados pēc konteksta izjūtas. “Planētā Vērmele” bija vārds *vinarodovlennya*. Vārdnīca tā cilmes verbu definē šādi: “Liegt nācijas pazīmes.” Pēc ilgas prātošanas, rakņāšanās tekstos un vārdnīcās, sarunām ar kolēģiem paliku pie “attautošanas”. Četrdesmito gadu emigrācijas literatūrā plaši lietots jēdziens *bezgruntyanstvo*, kas nācis no V. Domontoviča romāna *Bez gruntu* nosaukuma; arī tam latviešu valodā precīzu atbilstmi

²⁷ Šlāpins, I. (2024) Vai jūsu ceļasomā ir ieroči. *Domuzīme*, 1, 51.

²⁸ Citēts no: Kadlecová, E. (2010) “Polyovi doslidzhennya z ukrajins’koho seksu” *Oksany Zabuzhko u feministychnomu dzerkali*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. https://theses.cz/id/kzo240/Diplomova_prace.pdf (skatīts 04.09.2024.).

²⁹ Hundorova, T. (2005) *Pisljachornobiljska biblioteka*. Kijiv: Kritika, 127.

³⁰ Šlāpins, I. (2024) Vai jūsu ceļasomā ir ieroči. *Domuzīme*, 1, 51.

pagaidām neesmu atradusi (mūsu trimdas autori, šķiet, tik vispārīgā griezumā savu pieredzi netika skatījuši) un izlīdzējos ar “izsakņotība” vai “palikšana bez zemes zem kājām”...

OŽ: Kādu citu valodu zināšanas ir noderīgas, tulkojot ukraiņu literatūru latviešu valodā?

MP: Tulkojot ukraiņu autorus, man līdz šim noder acīmredzamās radniecības: baltkrievu un poļu valoda. Vai, drīzāk, ir bijis otrādi: kopš mācos ukraiņu valodu, esmu sākusi cik necik lasīt poliski un baltkrieviski. Tikpat acīmredzami tulkotājiem un mūsu reģiona pētniekiem noder jidišs; reiz ilgi mocījās, nespējama saprast kādu baltkrievu frazeoloģismu, līdz pēkšņi man galvā iedegās lampiņa: atskārtu, ka tas ir precīzs kalks no atbilstošas idiomas jidišā, un tās nozīme un cilme jidišā jau sen ir rūpīgi izskaidrota.

OŽ: Vai, lasot ukraiņu literatūru, iespējams atrast atbildi uz jautājumu: kāpēc mums, Latvijai, 20. gs. 20. gados izdevās noturēt nodibināto neatkarīgo valsti, bet ukraiņiem – ne?

MP: Domāju, ka mums vienkārši paveicās. Pirmkārt, Krievijas impērijas asiņainā ķepa mūs neturēja tik cieši. Ka bez Ukrainas nekāda PSRS nebija iespējama, man liekas, ir aksiomātiska patiesība, attiecīgi, nāves ciņa par PSRS tapšanu notika Ukrainas teritorijā un uz Ukrainas rēķina. Savu nekrietnu lomu nospēlēja arī Polija ar savām interesēm; kā kodolīgi izteicās mana ukraiņu kolēģe, “1918. gadā poļi mūs nodeva”. Neba mūsu sabiedrotie bija eņģeļi (ģenerāļa Radziņa atmiņās ir daudz nepatīkamu faktu par palīdzības novilcināšanu un neadekvātumu), tomēr klajas nodevības epizožu, šķiet, nav bijis. Te mēs gan varētu padomāt par Latvijas lomu Baltkrievijas iznīcināšanā 1921. gadā; ir saprotams, ka ministrs Meierovics manevrēja starp lielvaru interesēm un Latvijas eksistence bija tieši atkarīga no šo manevru veiksmes. Tomēr, vērojot šī notikuma pieminēšanu “publiskajā atmiņā”, redzu tikai jūsmošanu par Latvijas lomu miera noslēgšanā³¹ (turklāt ar kaut kādu nepatīkamu “mazie un lepnie” piegaršu) un nepavisam neredzu

vainas, pat ja netiešas, apzināšanos – kaut vai par to, ka Baltkrievijas liktenis tika izlemts, vispār neuzklausot baltkrievus – Baltkrievijas delegācija miera sarunās netika ielaista. Atkārtotais: es saprotu, ka Baltkrievija gan Krievijai, gan Polijai bija kā kumoss rīklē; tomēr vai nebūtu pienācis laiks apzināties, par cik dārgu cenu tika nopirkti šie 20 miera gadi: Baltkrievijas Tautas Republikas 1921. gada 25. marta paziņojumā “Visai kulturālajai pasaulei” līguma parakstīšana nosaukta par “murgainu ņirgāšanos par demokrātiju un tās ideāliem”, viens no Baltkrievijas Tautas Republikas dibinātājiem, ģeogrāfs Arkadz Smoļičs izteicās ar gandrīz neizturamu tiešumu: “Robežas novilkta pa Baltkrievijas dzīvo miesu.”

OŽ: Vai Oksanas Zabužko darbi rāda, kādas tēmas nav atspoguļotas Latvijas literatūrā?

MP: Tulkojot “Pamesto noslēpumu muzejā”, nevaru nedomāt par to, ka latviešu literatūrā vēl īsti nav ieskanējusies nacionālo partizānu tēma.

OŽ: Oksana Zabužko uzsver, ka gadsimtiem ilgi ārkārtīgi svarīga ukraiņiem bijusi saikne ar zemi. Kā tas parādās ukraiņu literatūrā? Vai vērojama līdzība ar latviešu autoru darbiem, piemēram, Edvarda Virzas “Straumēniem”?

MP: Man kārtējo reizi jāatzīst, ka esmu par maz lasījusi. Bez skatīšanās literatūrā prātā nāca tikai divi ļoti atšķirīgi autori – Mihailo Kocjubinska romāni *Fata Morgana* (1910)³² un *Tinyi zabutih predkiv* (“Aizmirsto senču ēnas”, 1911) un Bohdana-Ihora Antoniča dzeja. No šiem abiem esmu lasījusi tikai Antoniču, un viņa dzeja man varbūt mazliet sasauca – taču šķiet avangardiskāka, modernistiskāka – ar Friča Bārdas poētisko pasauli: viņa lirika pauž mītiski filozofisku dabas uztveri, panteismu, mistisku ekstāzi, domājot par pasaules kosmisko vienotību. Viens no maniem mīļākajiem dzejoļiem ir *Roste Antonič, i roste trava* – “Aug Antoničs, un aug zālē”...

Taču, lai cik necik cienīgi atbildētu uz jūsu jautājumu, palasīju literatūrzinātniekus.

parakstija-pirms-100-gadiem-2021 (skatīts 25.08.2024.).

³² 1954. gadā Latvijas Valsts izdevniecība laidusi klajā latviešu valodā ar nosaukumu “Fatamorgana”.

³¹ Sk., piem., Jēkabsons, Ē. (18.03.2021.) Rīgas miera līgums, ko parakstīja pirms 100 gadiem. *Latvijas Vēstnesis*. <https://lvportals.lv/norises/326040-rigas-miera-ligums-ko->

Uzzināju, ka viena no spilgtākajām iezīmēm, ar kuru ukraiņu literatūra 19. gs. otrajā pusē izcēlās Eiropas literatūrā, ir lauku jeb zemniecības tēmas dominēšana satura līmenī: nekur citur tai neesot bijis tik nozīmīgas vietas un tik lielas lomas visa literārā procesa strukturēšanā.³³ 19. gs. beigās – 20. gs. pirmajā trešdaļā zemes tēma izstrādāta plašā diapazonā: no jūsmošanas par laucinieku “dabisko dzīvi” līdz spīvai lauku dzīves sociālo problēmu kritikai (Kocjubinska *Fata Morgana* par laucinieku sacelšanos, cerot izcīnīt zemi un neatkarību, sacīts: “Viņa bija lolojusi sapni par zemi, taču zeme sacēlās viņai pretī, naidīga, nežēlīga, sadumpojās un izslidēja no rokām kā mirāža, brīdi pavilināja un kā mirāža nozuda.”) Vēl, pateicoties jūsu jautājumam, sāku lasīt Olhas Kobiļanskas garstāstu *Zemlja* (1902; latviski “Zeme” 1973. gadā izdota A. Rudzrogas tulkojumā no krievu valodas (kāpēc? Aina Rudzroga taču daudz tulkoja no ukraiņu valodas?)). Esmu diezgan lielā sajūsmā par šo grāmatu: tajā ir gan smalki psiholoģiski raksturojumi, gan pilnīgi pasakaini dabas apraksti; taču galu galā mani gaida drāma: garstāsta pamatā ir reāls notikums 1894. gadā kādā Bukovinas ciemā – brālis nogalināja brāli, lai paliktu vienīgais tēva zemes mantinieks.

Par mazliet vēlāku – jau sovjetu – laiku laukos rakstījis Zabužko kundzes pieminētais Hrihirs Tjutjunniks, kura stāstu krājums nule iznācis vāciski ar prezidenta Zelenska vārdiem uz vāka: “Viena no nozīmīgākajām personībām ukraiņu literatūrā.” Diemžēl arī viņu vēl neesmu lasījusi. Taču kopumā izskatās, ka zemes tēmas atspoguļojums ukraiņu literatūrā ir tālu no idilliskuma un vismaz daļa darbu vairāk varētu atgādināt Blaumaņa radītās drāmas, nevis “Straumēnus”.

³³ Gurduz, A. (2008) *Mifopoetichna paradihma v ukrains'kij ta zahidnojevropejs'kij "prozi pro zemlju" kincja XIX - pershoi tretini XX st.* <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/monograf/20/1.pdf> (skatīts 25.08.2024.).

OŽ: Noslēgumā: kādas ukraiņu literatūrā atspoguļotas tēmas ir svarīgi pētīt zinātniski arī Latvijā?

MP: Mani pašu ļoti interesē ukraiņu nacionālās identitātes apzināšanās process 19. gs. laikā, tas, cik atvērta ir bijusi – un ir – šī identitāte. Tā vien šķiet, ka no sākta gala “kļūt par ukraiņu” ir bijis izvēles jautājums: vieni no pirmajiem ukraiņu nacionālistiem, t. s. Kijivas sadraudze (*Kijivska hromada*, dibināta 1859) bija... poļi Tadejs (Tadeušs) Riļskis un Volodimirs Antonovičs. Ir, piemēram, ārkārtīgi interesanta Fabiana Baumaņa (*Fabian Baumann*) grāmata *Dynasty Divided* (“Sadalitā dinastija”)³⁴ par to, kā pat vienā ģimenē vieni kļuva par ukraiņu nacionālistiem, otri – par lielkrievu nacionālistiem.

Ļoti interesanti par “tautas” (“etniskas vienības”) un “nācijas” (“politiskas vienības”) mijiedarbību ukraiņu nācijas tapšanā rakstījis vēsturnieks Ivans Lisjaks-Rudnickis, uzsverot, ka nācijas eksistences pamats ir tās locekļu apzināta griba – jeb, kā viņu angļiski savās lekcijās citēja Timotijs Snaiders: “The nation is fundamentally a political act directed towards the future (Nācija savā būtībā ir politisks akts, kas vērstas uz nākotni).”³⁵ Man liktos interesanti no malas – no mūsu perspektīvas – palūkoties uz cēloņiem un faktoriem, kas ukraiņu identitāti padarījuši tik atvērtu un elastīgu. Un salīdzināt to ar mūsu pašu vēsturisko ceļu.

Oksanas Žabko darbu atbalstīja LU Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūts, piešķirot bāzes finansējumu projektā “Kritiskā domāšana, inovācija, konkurētspēja un globalizācija” (Nr. ZD2015/AZ82).

³⁴ Baumann, F. (2023) *Dynasty Divided: A Family History of Russian and Ukrainian Nationalism*. New York: Cornell University Press.

³⁵ Snyder, T. (2022) *The Making of Modern Ukraine. Class 2: The Genesis of Nations*. Yale University. https://www.youtube.com/watch?v=0LaEmaMAkpM&list=PLh9mgdi4rNewfxO7LhBoz_1Mx1MaO6sw_&index=3 (skatīts 25.08.2024.).